

MOGUĆNOSTI RAZVOJA BANJSKOG TURIZMA U NOVOPAZARSKOM KRAJU

POSSIBILITIES FOR THE DEVELOPMENT OF SPA TOURISM IN NOVI PAZAR REGION

Šemsudin Plojović, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
Selim Šaćirović, Univerzitet u Nišu, Prirodno-matematički fakultet, Srbija
Suad Bećirović, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija
Enis Ujkanović, Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

SAŽETAK

U ovom radu autori istražuju koji su potencijali za razvoj banjskog turizma u Novopazarskom kraju i koje su mogućnosti za iskorišćenje tih potencijala. Autori prvo prikazuju koje su odlike lekovitih termalnih izvora, a zatim ekonomsku analizu, kako ih pretvoriti u samoodržive privredne subjekte. U radu je data i SWOT analiza banjskog turizma u Novopazarskom kraju kao i analiza wellness i spa centara kao načina za unapređenje turističke ponude.

Ključne reči: banjski turizam, potencijal, resurs, mogućnost, profit.

Key words: spa tourism, potential, resource, opportunity, profit.

ABSTRACT

In this paper, the authors explore the potential for the development of spa tourism in the Novi Pazar area and that opportunities for utilization of these resources. The authors first show that the characteristics of healing thermal springs, and economic analysis of how to turn them into self-sustaining business entities. The paper was given and SWOT analysis

of spa tourism in Novi Pazar and the analysis of the end of the wellness and spa centers as a way to promote tourism.

UVOD

Banje i klimatska mesta u Srbiji imaju dugu tradiciju i oduvek su bila omiljena mesta za odmor. Nalaze se u pitomim dolinama ili na padinama brda, okružene šumama, sa blagom klimom. Njihov pejzaž dopunjen je negovanim ambijentom, parkovima i šetalištima. Moderni objekti, sportski tereni i bazeni predstavljaju zdravstveni, tj. turistički sadržaj banja.

Situacija u Novopazarskom kraju nije baš ovakva. Još su stari Rimljani u periodu od II do IV veka otkrili ova izvorišta i na njima gradili kupatila, bazene i vile. Turci su ostavili traga gradeći kupatila, tj. hamame koji se i danas koriste u Novopazarskoj banji. Banje su u Novopazarskom kraju još u razvoju, polako se gradi infrastruktura oko objekata kao što su tereni i bazeni, ali su objekti dobri i izuzetno dobro konstruisani za potrebe banjskog turizma. Prednost banja i termalnih izvora u Novom Pazaru je da se nalaze na obodu grada, tako da je veoma lepa priroda oko njih i nju bi trebalo zaštititi, a područje

oko banje regulisati generalnim urbanističkim planom, kako ne bi nastao urbani haos.

U ovom radu govorit ćemo o banjskom turizmu u Novopazarskom kraju, pre svega, o potencijalima i mogućnosti njihovog razvoja. Novopazarska banja se nalazi nadomak grada Novog Pazara, centralnog grada Sandžačke regije. Sandžak je regija sa većinskim bošnjačkim, muslimanskim stanovništvom, koja se jednim delom nalazi u Srbiji, a delom u Crnoj Gori i graniči sa Kosovom na istoku, i BiH na zapadu. Lekovite vode Novopazarske banje su koristili još stari Rimljani, a za vreme Osmanske vladavine izgrađen je hamam koji predstavlja jedan od retkih hamama, a koji je i dalje u funkciji na širem prostoru.

Analiza tržišta i tržišnih mogućnosti je pokazala da postoji dovoljna potražnja za uslugama ovakvog hotelskog kompleksa, koji bi u svojoj ponudi pored uobičajenih spa i wellness usluga, kao komparativu, prednost imao toplu mineralnu vodu, sa lekovitim svojstvima i autentični turski hamam, koji pored svoje upotrebe ima i svoju kulturno-istorijsku vrednost.

BANJA, SPA I WELLNESS CENTAR

Banje se odlikuju izraženim zdravstveno-rekreativnim funkcijama, usled bogatstva različitih prirodnih elemenata (termomineralni izvori, plemeniti gasovi, peloid, klimatski elementi, vegetacija), zbog kojih ova vrsta mesta odavno pobuđuje veliko interesovanje turističke potražnje. Srbiju popularno zovu „državom banja“, zbog brojnosti termomineralnih izvora, duge tradicije i opšte poznatosti banja, kao i njihovog značaja u turističkom prometu.

Na teritoriji Srbije registrovano je oko 300 izvora mineralnih, odnosno termo-mineralnih voda (Stanković S., 2000). Međutim, znatno

je veći broj neregistrovanih, pojedinačnih izvora manje ili veće izdašnosti, koje bi trebalo kaptirati, zaštititi i utvrditi njihov mineralni sastav. Bogatstvo i raznovrsnost, a takođe razmeštaj i hemijski sastav termo-mineralnih voda u Srbiji, u vezi je sa "složenim tektonskim odnosima" (brojne i isprepletane rasedne linije) i raznovrsnim geološkim sastavom terena, uključujući i veliko rasprostranjenje magmatskih stena.

Termin SPA potiče od latinske izreke "Salus per Aquam" tj. Vodom do Zdravlja. Takođe, Spa je i mesto u Belgiji bogato termalnim vodama i poznato po delotvornim tretmanima za poboljšanje telesne kondicije i lepote.

Spa/Wellness centri danas nude sve što je potrebno savremenom čoveku: tretmane za lice, telo i dušu koji za cilj imaju opuštanje i uživanje, antistres programe i dobro zdravlje.

Programi u ovim centrima obuhvataju: kupanje u bazenima, aromamasaže, kineske tradicionalne masaže, masaže toplim i hladnim vulkanskim kamenjem, akupunktura, elektroterapije, fizioterapije, dijete.

Banje i klimatska mesta predstavljaju nezamenljiv deo u sistemu zdravstva, kulturno nasleđe i važan ekonomski faktor u zemljama Evrope.

Sušтина strategije razvoja evropskih banja je aktiviranje samosvesti o odgovornosti prema sopstvenom zdravlju i stvaranje ponuda orjentisanih ka korisnicima.

RAZVOJ BANJSKOG TURIZMA U OKRUŽENJU

Zbog rekreativne, a naročito lečilišne funkcije, koje se mogu obavljati preko cele godine, turizam u banjskim mestima ne bi trebalo da ima izrazito sezonsko obeležje, mada se i u ovom slučaju ne sme zanemariti faktor klime koja utiče na opštu turističku pokretljivost, pa tako i na posećenost banja.

Ukoliko određena banja veći akcenat u svom razvoju stavlja na rekreativnu turističku funkciju, za očekivati je da turistički promet ima nešto naglašenije sezonsko obeležje, što se posebno očituje kod banja koje su locirane u blizini gradskih centara (izletnički turizam). Međutim, lečilišna funkcija u uslovima dobre opremljenosti banja medicinskim sadržajima i uslugama može se uspešno razvijati preko cele godine.

Ipak, pomenute strukturne odlike banjskog turizma ne važe u slučaju banjskog turizma u okruženju gde je sezoničnost turističkog prometa veoma izražena. Naime, glavna sezona u banjama u okruženju vezuje se za period od juna do septembra, jer se tada ostvari oko 55% noćenja i 45% dolazaka turista. Naglašen sezonski karakter banjskog turizma u okruženju posledica je njegove jednostranosti, neorganizovanosti nastupa na tržištu i zaostalosti ponude, jer se dominantna lečilišna funkcija zbog neopremljenosti banja uglavnom vezuje za letnju polovinu godine.

Stanje banjskog turizma u regionu (kao i turizma u celini), nije na zadovoljavajućem nivou, što se može objasniti delovanjem niza razloga, subjektivne i objektivne prirode. Ipak, perspektive banjskog turizma mogu se oceniti pozitivnim, imajuću u vidu da je u pitanju oblik prometa koji već više decenija zauzima vodeće mesto u turizmu regiona.

Usmeravanje budućeg razvoja banjskog turizma mora se temeljiti na strategijskom pristupu, što je suštinski preduslov razvoja savremenog turizma u svetu. Definisanjem strategije banjskog turizma treba odrediti ciljeve i način (tehnik, sredstva) kako da se postavljene ciljevi i ostvare. Bitna odredba strategije je njena dinamičnost, odnosno anticipiranje i prilagođavanje promenama.

To znači da bi strategija razvoja banjskog turizma morala uvažavati kompleksnost promena koje se kontinuirano dešavaju u

okruženju (tržišnom, ekonomskom, ekološkom, političkom, tehnološkom, saobraćajnom...), ali i uvažiti sledeće principe:

- orjentisanost prema primeni - razviti uputstva koja treba da omoguće praktično delovanje svih subjekata koji su uključeni u turističko privređivanje u banjskim mestima (neposredni nosioci ponude, državni i lokalni organi, domicilno stanovništvo);
- orjentisanost prema sistemu – turizam treba tretirati kao celinu (sistem), vodeći računa o svim njenim elementima (podsystemima), kao i specifičnostima međusobnih odnosa između tih elemenata;
- višedimenzionalnost – planiranje turizma ima višedimenzionalan karakter jer tretira heterogene aspekte i elemente ovog kompleksnog fenomena: materijalni (izgradnja turističkih kapaciteta i infrastrukturnih sadržaja), funkcionalni (razvojne forme i oblici turističkog prometa) i organizacioni elementi (mere i propisi za unapređenje i podsticanje turističkog razvoja);
- integralnost – potreba integriranja različitih elemenata i podistema koji čine turizam (interna integralnost) i istovremeno integriranje turizma u okruženje, odnosno opšti koncept razvoja države i njenih užih prostornih celina (eksterna integralnost);
- orjentisanost prema vrednostima – planiranje turizma mora razvijati i podsticati različite tipove vrednosti: očuvanost i autentičnost prirodno- ekološke sredine, gostoprimstvo, kvalitet medicinskih, hotelskih, saobraćajnih usluga, zaštita turističke klijentele i sl.

Skoro sve banje u regionu leže u podnožju neke planine i time se nameću mogućnosti korelativnog razvoja planinskog i banjskog turizma, odnosno kombinovanog klimatskog i banjskog lečenja.

Banje koje se nalaze u blizini većih gradova i razvijenije banje sa snažnijom materijalnom bazom imaju određene prednosti nad ostalim banjama, u pogledu kreiranja diverzifikovane turističke ponude. Obogaćena i atraktivna ponuda tokom cele godine podrazumeva uvođenje rekreativnih, kulturno-umetničkih i zabavnih sadržaja, organizaciju sajмова, kongresa i drugih manifestacija, kao i organizovanje proizvodnih delatnosti komplementarnih turizmu: flaširanje banjskih voda, proizvodnja povrća i cveća (tople leje), obnova starih zanata, proizvodnja suvenira.

TURISTIČKO-GEOGRAFSKI POLOŽAJ NOVOPAZARSKOG KRAJA

Geografski položaj je u odnosu na druge geografske osobine, najviše uticao na razlike u turističkom prometu banja, zbog čega i zaslužuje tretman ključnog elementa turističke valorizacije pomenutih mesta. Pri razmatranju i oceni geografskog položaja banja, najveći značaj se mora posvetiti odnosu pomenutih mesta prema: važnijim komunikacijama, zatim atraktivnijim turističkim motivima, kao i naseljenim zonama.

S obzirom da je riječ o Sandžačkom kraju kao jedinstvenoj turističko-geografskoj celini, njen geografski, a posebno saobraćajno-turistički položaj postaje dvostruko značajan – kao posebna turistička vrednost i kao činilac valorizacije motivskih oblika pojedinačno.

Severni Sandžak ima zbog povoljnog geografskog položaja tranzitni karakter i sa tog stanovišta položaj prema glavnim disperzivnim regijama i centrima je povoljan. Na osnovu broja turista koji posećuju ovaj kraj ili se zadržavaju, ili u poređenju sa turističkim prometom može se zaključiti, da povoljnosti tranzitnog položaja nisu u potpunosti iskorišćene.

NOVOPAZARSKA BANJA

Novopazarska banja se nalazi kod Novog Pazara. Ona je bila poznata još starim Rimljanima, a u prošlom veku je u balneološkoj literaturi pominjana po ostacima rimskog toplog kupatila. Smeštena je u Banjskoj kotlinici prostranije Novopazarske kotline, na niskoj terasi Banjske reke, desne pritoke Raške, oko tri kilometra severoistočno od Novog Pazara, a u severozapadnoj podgorini planine Rogozne. Leži na 504 m nadmorske visine, te spada među naše banje sa većom nadmorskom visinom.

Preko Novog Pazara dobro je povezana sa Raškom (21 km), Kosovskom Mitrovicom (88 km) i Kraljevom (102 km). Od Beograda je udaljena 278 km, a od Sjenice 54 km. Do ovog lečilišta se dolazi od Beograda Ibarskim putem ili prugom do Raške, pa putem dolinom Raške ka Novom Pazaru. Pored veze sa Ibarskim magistralama, banja se preko Ribarica vezuje za kontinentalni deo Jadranske magistrale, koja povezuje Podgoricu preko Prištine sa Skopljem. Lečilište je u stalnoj autobuskoj vezi sa Novim Pazarom.

Podneblje banje je prijatno, te ima karakter i klimatskog lečilišta. Aridnost mikroklike u gradu i Banji (560 mm) ukazuje da Novopazarska kotlina spada u suvlje krajeve Srbije. Podneblje banje je ugodnije od mikroklike grada, jer je ona dobro zaklonjena od vetrova i osunčana.

Banjska kotlina ima izvesne odlike i subalpske klime zbog blizine Rogozne. 1969. godine uređen je banjski park na 3.800 hektara. Time je umnogome sprečeno razorno dejstvo bujičnih tokova, a lipe, borovi, ukrasno drveće, šiblje i cveće dekorisali su banjski pejzaž.

Istorijat razvoja turizma

Lekovite vode Novopazarske banje koristili su stari Rimljani, koji su prvi kaptirali mineralne izvore.

Sredinom XVII veka Turci su uredili banju. U to vreme banja je bila na glasu kao "izvrsna vruća banja". Nad kaptažom antičkog termalnog kupatila, Turci su podigli hamam - dva kupatila i karavnsaraj za smeštaj posetilaca. Tada je banja bila dobro posećena, jer je Novi Pazar u drugoj polovini XVI veka bio "najveći grad na putu između Dubrovnika i Niša" sa 6.000 kuća.

Slika 2. – Stari hamam u Novopazarskoj banji

Od termalnih lečilišnih objekata Novopazarska banja danas raspolaže sa četiri kupatila, dva u novom i dva u starom bloku.

Tek od 1931. godine banja je počela više da se uređuje. Pred Drugi svetski rat, prema objavljenim zvaničnim podacima, u Novopazarskoj banji za prijem gostiju bilo je: u ugostiteljstvu 7 soba sa 17 postelja, a kod mesnih domaćinstava 14 soba sa isto toliko postelja. Banja je dakle raspolagala sa ukupnim smeštajem od 21 sobe sa 31 posteljom.

Mineralni izvori

Novopazarska banja je u periodu između dva svetska rata nazivana Ilidžom. Navodilo se da ima sedam izvora, od kojih se koristio samo

jedan, kapaciteta 18 litara vode u minutu. U zaštitnom, rejon banje, ustvari ima znatno više izvora, koji potiču iz jedinstvene termalne izdani. Već u dubini od pola metra nailazi se na toplu mineralnu vodu. Ona se minerališe u eruptivnim stenama u dubini i kretanjem duž raseda dospeva u kredne sedimente, gde obrazuje izdan. U površinskom delu ona se meša sa podzemnom hladnom vodom, koja izbija iz nanosa u 14 izvora, obrazujući na površini razbijeno izvorište (nasuprot jedinstvenoj termalnoj izdani u dubini). Glavni izvor sa gasnom emanacijom daje 1,1 litar u sekundi, a izdašnost svih izvora dostiže 5 litara u sekundi, što omogućuje korišćenje mineralne vode u lečilišne, sportske i privredne svrhe.

Slika 3. – Veliki bazen u novom delu

Termalno-mineralna voda banje sadrži u litru najviše natrijuma, zatim kalcijuma, kalijuma i magnezijuma; a od anjona hidrokarbonata, hlora i sulfata i malo nitrata. Od rastvorenih oksida ima gvožđa i aluminijum-oksida, silicijum-dioksida, slobodne ugljene kiseline i slobodnog sumporvodonika. Po hemijskom sastavu, to je sumporovita kisela hiperterma sa 1,6 grama čvrstih materija. Leči reumatična obolenja, išijas, ženske genitalije, koštana oboljenja, kožne bolesti, posledice povreda i drugo.

Lečenje se obavlja u Specijalnoj bolnici za lečenje progresivnih mišićnih i neuromišićnih bolesti "Novopazarska banja", koja je dobila status specijalne bolnice 1993. godine.

Vodu ove banje stručnjaci svrstavaju u sumporovito-kisele hipoterme, čija temperatura na izvorištu dostiže i 52 stepena Celzija. Takva voda blagotvorno deluje na neuromišićne bolesti, reumatska obolenja, išijas, sportske i druge povrede, stanja posle moždanog udara, kožna i ginekološka obolenja. Glavni izvor sa gasnom emanacijom, čija se voda pokrivenim kanalom odvodi u kupatilo, je na najvišem nivou.

Ovaj izvor ima izdašnost 1,013 lit/sek. Ostali izvori pojavljuju se u nizu ističući slobodno ili u kaptajnim bunarima. U dnu banjskog proširenja na manjoj površini termalna izdan je ogoličena, te se javlja mineralizovana utoleglica.

Zbog ovakvih načina pojavljivanja mineralnih voda nije moguće utvrditi tačnu količinu vode koja bi se dobila sakupljanjem iz svih izvora. Međutim, sigurno je da je ukupna izdašnost izvora preko 5 lit/sek., a iz dosta razloga pretpostavlja se da bi se moglo dobiti preko 10 lit/sek. To znači da Novopazarska banja i pri različitoj upotrebi termalnih voda neće u njima oskudevati. Racionalno iskorišćavanje ovog prirodnog bogatstva za praktično – primenjene, lečilišne, sportsko – rekreativne i druge svrhe tek predstoji. Temperatura termomineralnih voda ove banje je različita kod pojedinih izvora, što je takođe pozitivan činilac njenog termomineralnog potencijala. Preovlađujuća hipertermalna lekovita voda ove banje bila je vrlo važan faktor, da se ona kaptira i iskorišćuje od antičkog doba pa sve do naših dana. Pošto leži na termalnoj izdani, Novopazarska banja nema svoju pijaću vodu. Problem je rešen dovodenjem gradskog vodovoda. Nadalje ova voda sadrži znatne količine sumporovodonika, tragove mangana i amonijaka. Po svom hemijskom karakteru ova voda dolazi u red sumporovitih kiselih hiperterma.

Lekovito dejstvo Novopazarske banje

Novopazarska banja je uvršćena u banje sa bakneoterapijski nedovoljno kontrolisanim dejstvom, ali koje leče reumatična obolenja i posledice povreda.

Stečeno iskustvo poslednjih godina opravdava terapijske indikacije ovih sumporovitih voda kod lečenja reumatida (specifično dejstvo održeno s termičkim i mehaničkim) i rehabilitacije izvesnih invaliditeta.

Lekovitost

- neuromišićne bolesti
- reumatična obolenja i išijas
- sportske i druge povrede
- stanja posle moždanog udara
- kožne bolesti
- ginekološka obolenja

Mineralna voda upotrebljava se za lečenje kupanjem i pijenjem. U malom kupatilu se leče uglavnom srčani bolesnici koji teško podnose temperaturu termalne vode u glavnom kupatilu.

Osim nekaptiranih izvora za piće kapotiran je jedan izvor čija je voda sprovedena do kupatila.

RAJČINOVIĆA BANJA

Hidrogeotermalni sistem Rajčinovića banje je ustvari deo hidrogeotermalnog sistema Novopazarske banje, kojeg je izdvojio Milivojević (1989). Naime, po ovom autoru pojava geotermalnih-mineralnih voda Rajčinovića banje je najzapadniji izdanak velikog hidrogeotermalnog sistema Novopazarske banje. Na osnovu te hipoteze izvršeno je preliminarno definisanje karakteristika njegovih glavnih elemenata.

Prirodni režim isticanja geotermalnih-mineralnih voda iz rezervoara sistema je trajao do 1954. godine, kada su izrađene prve istražne

bušotine. On je potpuno izmenjen izradom bunara EB-1 1984. godine, i može se reći da su posle početka njegovog rada prirodne pojave isticanja na površini terena prestale da postoje.

Na taj način je izvorište prividno "prestalo da postoji". Naravno, do toga nije došlo, jer se isticanje geotermalne-mineralne vode tada počelo da vrši u novim uslovima, odnosno najvećim delom kroz veštački stvorene puteve duž kanala istražnih bušotina i bunara EB-1, i manje, u nepoznatoj količini iz krednih stena u aluvijalni nanos.

Rezultati ispitivanja kvaliteta geotermalnih-mineralnih voda mogu se oceniti kao uspešni, zato što u toku jedne godine, nije bilo značajnih promena kvaliteta vode, kao i u periodu pre toga.

Rajčinovića banja je različita u sva tri topla izora. Voda iz bunara u bazenu ima temperaturu 30°C. Iz prve bušotine 42°C, a iz druge bušotine u kojoj je voda dobijena na dubini od 40 metara, 38°C. Kombinovanom upotrebom ovih voda i prirodnim ohlađivanjem može se postići pogodno termičko stanje bez veštačkog hlađenja što uvećava terapeutsku vrednost ovih voda.

Izvori hladne kisele vode takođe su samo delimično kaptirani i to na dva mesta. Hladna kiselica, koja hrani česme, dobiva se iz prslina kristaličastih škriljaca. Mineralizacija i izdašnost ovih voda su promenljive i kolebljive. "Za vreme zimske sezone i za vreme intenzivnijeg prodiranja atmosferskih taloga u podlogu, izdašnost kod ovih česama se povećava, međutim, atmosferska koja se infiltrira utiče na mineralizaciju vode, koja se smanjuje i opada sa povećanjem kapaciteta" količina vode za vreme leta veoma je mala, voda se sakupljala da bi se preko dana upotrebljavala. Opšti kapacitet hladnih mineralnih voda procenjuje se na oko 3.500 litara u 24 časa.

Za vreme otapanja snega na prvoj česmi je izmerena temperatura 7°C, a na drugoj 5,5°C. Za vreme leta njihova temperatura dostiže 14°C, a najčešće se kreće oko 11°C. Varijabilnost temperaturnog stanja odgovara uticaju atmosferskih i freatskih voda..

Lečilišno dejstvo mineralnih voda.

Rajčinovića banja je označena kao banja za lečenje obolenja organa za varenje, jetre i žučnih puteva, bubrega i mokraćnih puteva. Prema stručnom mišljenju balneologa dr. Vandela Tasića i dugogodišnjeg lekara Dragutina Grozdenovića, mineralne vode Rajčinovića banje bile bi indicirane za lečenje: poremećaja i obolenja stomaka u određenim slučajevima, funkcionalnog poremećaja jetre i kod obolenja žuči, lake infekcije jetre, aktivne hiperemije (kongesije), hroničnih hepatita i hroničnih holicestita. Kao dalje indikacije navode se poremećaji creva, ukoliko su sekundarni određenim poremećajima jetre i creva, kao i poremećaji metabolizma i šećerna horisturična i aksolomična dijateza. Shodno prikazanoj hemijskoj analizi, u lečenju tih obolenja glavno lekovito sredstvo je piće mineralne vode.

Rajčinovića banja je i izrazito klimatsko mesto, prema dosadašnjem iskustvu odlikuje se povoljnijom mikroklimom od Novopazarske banje. Ova ocena stoji i pri činjenici da je vegetacija od većeg klimatskog uticaja kod Novopazarske, nego kod ove banje koja ima samo manji park, a okružena je takođe i malim površinama pod vegetativnim pokrivačem.

Kao znamenita prirodna pojava, lekoviti izvori Rajčinoviće banje stanovništvu Novopazarskog kraja bili su poznati od davnina. Kao kupalište, ovaj se termalitet koristio verovatno još u XVII veku, a možda i ranije.

Okolnost što se u najnovije vreme tek 1951. godine saznalo da u Rajčinovićima postoji topla mineralna voda, pored hladnih kiselih voda koje su ranije kaptirane za lokalne potrebe, nije dokaz o nepostojanju banje u starije vreme, odnosno tretiranju ovog termaliteta »kao novo otvorene banje«. Privremeno ili potpuno iščezavanje mineralnih izvora dobro je poznata i rasprostranjena pojava. Ona se javlja, što je bio slučaj i s nekadašnjim toplim izvorima Rajčinovića banje, zbog disperzije termalne vode u podzemnoj cirkulaciji ili sukcesivnog spuštanja hidroloških zona. U izletničkom turizmu Rajčinovića banja stiče sve veći značaj i sa širih aspekata. Ona se već afirmisala i kao ishodište za planinske ture na Goliji.

U Rajčinovića banji eksploatacija i korišćenje geotermalnih-mineralnih voda se vrši na tradicionalan način "kupanjem" veoma dugo, tako da početak nije poznat. Prava istraživanja u području izvorišta počela su da se izvode pre oko trideset pet godina. Zbog toga je kategorizacija i klasifikacija geotermalnih-mineralnih voda izvorišta Rajčinovića banje izvedena na osnovu stepena istraženosti i stanja režima samoizliva vode iz bunara EB-1.

Do 2001. godine režim eksploatacije samoizliva geotermalne-mineralne vode iz bunara EB-1 nije praćen sistematski i namenski za potrebe određivanja rezervi, zato što se posle prestanka finansiranja istraživanja od strane države, nikakvi drugi radovi nisu izvodili od strane dosadašnjeg vlasnika resursa. Vršena osmatranja prirodnog režima samoizliva geotermalne-mineralne vode iz bunara EB-1, kao jedinog eksploatacionog objekta, u periodu od godinu dana. U celom tom periodu izdašnost samoizliva sa sadašnjim načinom eksploatacije vode, kojom se ona odvodi od glave bunara do bazena u hotelu "Raj", na osnovu sedmodnevnih merenja, bila je oko 0,8 l/s. Ovolika izdašnost je bila i posle izrade bunara 1984. godine. Pri tome je temperatura

vode bila stabilna, 39 °C (podaci iz elaborata rađenog za potrebe turističkog preduzeća Lipa-Novi Pazar).

TERMALNA VODA ČEDOVO

Izvori termalne vode Čedovo nalaze se oko 4km severno od Sjenice, na 980m nadmorske visine, na desnoj obali Vape. Na dužini od oko 500m, koliko iznosi izvorska površina evidentirano je 20 izvora, od kojih se samo dva nalaze na levoj obali Vape. Ukupna izdašnost ovih izvora iznosi 22 l/s, dok se temperature kreću između 20 i 26.3 °C. Voda termalnih izvora Čedova su HCO₃-Ca tipa ukupne mineralizacije 0.31 g/l i pH 7,5. po gasnom sastavu- vode ovih izvora su azotnog tipa gde je malo povišen (0,59 Bq/L).

.Od ispitivanih izvora Čedova najznačajniji su "Banjica" i "Banja". Izvor "Banjica" je u obliku vrela (oko) čija dužina iznosi 10, širina 8 i dubina oko 1 m. Temperatura izvora je oko 24 °C, a izdašnost 2,0 L/s vode. Izvor "Banja" ima manje dimenzije - dužine je 5, a širine 3 m. Temperatura je ista kao i kod "Banjice", a izvor ima oblik termalnog vrela, jer se oslobadaju gasovi iz nje (31).

Termalni izvori Čedovo nisu turistički uređeni kao balneo-objekat. Postoje povoljni prirodni uslovi za turističko aktiviranje ovih izvora. Razvoj banjskog lečilišnog turizma uslovljavaju, pre svega, ekonomska ulaganja u infrasrukturu. U narednom periodu očekuje se, da svi objekti budu uređeni projektima održivog razvoja i postaće sa ekonomsko-turističkog stanovišta afirmisani resurs.

ZAKLJUČAK

Banje Novopazarskog kraja nalaze se u idealnom mikrookruženju koje uzrokuje specifičnu mikroklimu. Kontaktna područja predstavljaju izuzetan zaklon od vetrova i snažnih klimatskih proboja hladnih i toplih

vazdušnih struja. Postojeća putna infrastruktura ne ugrožava ovaj mikroambijent i autentičnost prostora te njegove mikroklimatske karakteristike. Razmatranjem geografskog položaja i putne mreže kojom su povezane definisali smo, da je u Novopazarski kraj moguće doći iz nekoliko pravaca. Iz centralne Srbije Ibarskom magistralom, a iz Crne Gore drugim krakom Ibarske magistrale i puteva koji vode preko Zlatara, Sjenice i Novog Pazara Utvrdili smo postojanje kvalitetne pozicije Novopazarske banje u odnosu na tranzitne puteve. U Novopazarsku banju moguće je doći i iz pravca Rogozne putem koji dolazi sa Kosova, to je jedini put koji sa krakom na magistralni

Snažnu podršku izgradnji i realizaciji ovog investicionog projekta predstavlja činjenica da se na svega nekoliko desetina metara nalaze termalni izvori čija se energija odliva Banjskom rijekom. Poseban dragulj predstavlja Staro tursko kupatilo sa toplom vodom građeno još u XVII veku, na temeljima rimskih termi.

Budući razvoj turizma u našim banjama mora se zasnivati na tržišnoj specijalizaciji. Svaka banja mora svoj koncept razvoja prilagoditi ciljnom segmentu (segmentima) turističke klijentele, što znači da se specijalizira za one oblike prometa koji će joj doneti najveću profitabilnost na tržištu. Specijalizacija može ubrzati diferenciranje lečilišne od rekreativne

PREDNOSTI	NEDOSTACI
♦ tradicija posete i boravka u banjama	♦ nezadovoljavajuća opšta i turistička infrastruktura
♦ lekoviti prirodni i zdravstveni faktori	♦ zastarelost opreme
♦ visoko obrazovni kadrovi	♦ nedostatak strateškog pristupa planiranju banjskog turizma
♦ bogato kulturno-istorijsko nasleđe	♦ neadekvatni programi edukacije za nove profile kadrova u turizmu
♦ geografski položaj	♦ nedostatak kvalitetnih marketinških istraživanja
♦ kvalitet životne sredine	♦ nepostojanje stabilnih finansijskih izvora
♦ mogućnosti proizvodnje zdrave hrane	
♦ niska cena terapijskih programa	

Tabela 1. Prednosti i nedostaci banjskog turizma u regionu (IV)

put Ibarska magistrala prolazi direktno kroz Novopazarsku banju i u bitnoj meri predstavlja limitirajući faktor i granice investicione gradnje. U našem slučaju on predstavlja konkretnu logistiku naslanjanja na direktnu komunikaciju projektovanog objekta.

Nedovoljna izgrađenost banje predstavlja razvojnu šansu prostora koji je očuvan i koji može biti razvijan u kontekstu grada Novog Pazara u čijem se sastavu i nalazi. Na prostoru predviđenom za izgradnju hotela sa SPA centrom nema izgrađenih objekata niti limitirajućih faktora.

funkcije banjskih mesta, ponegde potpuno transformisati lečilišnu u rekreativnu funkciju, a svuda povećati turističku potrošnju. Prema tome, specijalizacija za razvoj pojedinih vrsta turističkog prometa predstavljala bi osnovu koncepcije banjskog turizma. Specijalizacija bi mogla da se tretira i kao uslov za povećanje turističke potrošnje i kao izraz bogatstva termomineralnih voda naše zemlje.

Turizam i zdravstvo u banjama Srbije, slično iskustvima drugih zemalja, treba razvijati po jedinstvenom konceptu koji uvažava komple

mentarnost banjskog lečenja i rekreativnog turizma, ali bez šablona. Nužno je da se istraživanjima utvrde modeli razvoja koji bi uvažavali specifičnosti banja pojedinačno. U kreiranju tih modela učestvovali bi timovi eksperata, sačinjeni od balneologa, turizmologa, geografa, ekonomista, urbanista, sociologa i psihologa. Komplementarnost turističko-rekreativne i zdravstvene funkcije banjskih mesta, najbolje potvrđuju wellness (V) programi, koji su našli primenu u mnogim razvijenim banjama Evrope i čija iskustva bi trebalo koristiti. Prvi koraci u kreiranju wellness programa načinjeni su otvaranjem Wellness Centra u Vrnjačkoj banji, kao i transformacijom hotela” Izvor” u Arandelovcu u prvi wellness hotel u našoj zemlji. Opravdanost investiranja u ovakve programe leži, pre svega, u činjenici da se time banjska ponuda usmerava na nove segmente potražnje koji do sada nisu bili predmet tržišnog animiranja, a to su: mladi, ambiciozni i poslovno uspešni ljudi, zahtevni gosti koji traže vanstandardnu ponudu, bogatija domaća i strana klijentela, pasivni i aktivni rekreativci i dr. Inkorporiranjem wellness programa u koncept razvoja banja Srbije značajno se može popraviti njihov imidž na domaćem i stranom turističkom tržištu, što će doneti i veće prihode.

LITERATURA

1. Strategija dalekosežnog održivog razvoja opština Novi Pazar, Sjenica i Tutin, ECPD, 2004.
2. Strategija održivog Razvoja Novog Pazara, Grad Novi Pazar, 2005.
3. N. Milojević, :”Novi Pazar i okolina”, Zavičajni muzej “Ras”, Novi Pazar, 1981.
4. A. Plojovic: Održivi razvoj turizma u Novom Pazaru, Novopazarski zbornik br. 8, Zavičajni muzej “Ras”, Novi Pazar, 1984.
5. Grupa autora: Sandžački gradovi, Građanski forum, Novi Pazar, 2000.
6. Grupa autora: Novi Pazar i okolina, Književne novine, Beograd, 1969.